CONSEIL GÉNÉRAL
Direction Générale Adjointe
chargée des Services à la Population

Direction des Langues Régionales
Service Patrimoine Linguistique

FASWIRI HA LUGHA YA SHIMAORE YA MUTEKELEZEO WA SHI ULEMENGU WA ZIHAKI ZA MWANADAMU (HAKI-L-ADAMI)

DAIƁADJI (MUKADDIMA)

Ha uwafiki

amba mukuɓalio wa sheo wahuswiana na watru piya wapanga udjama wa shi ɓinadamu, na wa zihaki zao zilio sawa wala kazitriliha rahani, urendreha ɗe musingi wa unafasi,na wa haki, na wa amani hari mwa lidunia ;

Ha uwafiki

amba muharalio na mupuzisio wa zihaki za mwanadamu zitsongesha mufanyishio wa zitrendrwa za shi ukatili zikao amba zitsotso fikira ya unadamu, arudi mujilio wa

ulemengu ukao amba ziumbe ɓinadamu watsokana nafasi ya ulagua na ya uamini, amba wapukamana na trisidzo na usikini, ɓasi mujilio uwo utrangiziwa mauri ɗe mataradjio maɓole kaɓisa ya mwanadamu ;

Ha uwafiki

amba irendreha muhimu zihaki za mwanadamu zihafadhwiwe na sirikali ya haki ile pare mwanadamu asulazimishihe, ha udzidailia, arumie shombo ndziro ya uwana kinyume na upeu, na unyonyozi ;

Ha uwafiki

amba irendreha muhimu mutrilio-shime wa mwendreleo-mbeli wa mingiliano ya shi uwandzani ɓaina ya matwaifa ;

Ha uwafiki

amba hari mwa sharia-musingi, umati wa Uvhumoja wa Matwaifa watrangaza ha mara yangina iimani yao hari mwa zihaki musingi za mwanadamu, hari mwa usheo na uutru wa uɓinadamu,hari mwa usawa wa zihaki za watruɓaɓa na watrumama, esa wadzitayarisha ha

uvhendzelea maendreleo ya shi udjama, esa wadzitayarisha wajau ha utria ndziani masharutwi mema ya uẽshi hari mwa unafasi mɓole kaɓisa ;

Ha uwafiki

amba zi Daula Wanashama zirenge wahadi ya utria ndziani, mastaha ya shi ulemengu na ya kweli ya zihaki za uɓinadamu na zinafasi musingi ; na zinu, ha mushirikiano na Kungumanyo ya Uvhumoja wa Matwaifa ;

Ha uwafiki

amba fikira ya shi udjama ya zihaki zinu na zinafasi zinu ya muhimu kaɓisa ha urenga miãdi inu namna yastahiki ;

Liɓaraza djimla lisutrangaza

Mutekelezeo wa shi Ulemengu uhusu

Zihaki za Mwanadamu

(Haki-l-Adami)

mauri ɗe mataradjio ya djama yakusudiwa na umati piya na matwaifa piya, ile pare watru piya na zidjaniɓu zotsi

za imudjitamaã, walio amba wana mutekelezeo unu fikirani, wafanye djitihadi, ha ndzia za musomo na za malezi, ya uendresa mbeli mastaha ya zihaki zinu na zinafasi zinu, na ha utria ndziani, ha urenga satua zendrao na uengedzeha hari mwa mukaɓala wa shi tsiju au wa shi ulemengu, mukuɓalio na mutrilio-ndziani wa shi ulemengu tsena wa kweli, neka mengoni mwa wakazi wa ziDaula Wanashama wawo ha wawo, au mengoni mwa wakazi wa ziardwi zilio utsini mwa imahakama yao.

1.- Kanuni ya handra :

Wanadamu piya udzalwa huru tsena sawa ha ufahari na ha haki. Na wawo wana ãkili na hisi, esa ilazimu wadzivhinge na wanyao ha fikira ya unanya.

2.- Kanuni ya vhili :

Kula mutru atsojua apare faida ya zihaki piya na ya zinafasi piya zadhukurulwa hari mwa mutekelezeo unu, ɓila tafauti itsokao yotsi, hususwani ya kaɓila, ya range ya mwili, ya utruɓaɓa au utrumama, ya lugha, ya dini, ya mafikira ya shi siasa au mafikira itsokao yotsi yahusu

aswili ya shi tsiju au ya shi udjama, ya utadjiri, ya mudzalio au heli itsokao yotsi.

Arudi, kavhutsofanyishiha tafauti itsokao yotsi yawashiha hari mwa upandre wa shi siasa, wa shi mahakama, au wa shi ulemengu wa itsi au wa iardhwi ya mutru vhahanu alawa, na itsi inu au ardwi inu itsojua ike amba ya huru, au itawaliwa na tsi yangina, au kaidzishindri au ilio hari mwa mupaka itsokao yotsi ya ufalume.

3.- Kanuni ya raru :

Kula mutru ana haki ya uẽshi, ya ukana unafasi na ya uka hari mwa amani ya utru wahe.

4.- Kanuni ya nne :

Kavhusi mutru atsolazimishiwawo ake murumwa au hari mwa urumwa. Namna yotsi itsokao, urumwa na ufanya ɓiashara ya warumwa ziɓalidziwa.

5.- Kanuni ya tsano :

Kavhusi mutru atsopatsiwawo zitriko, wala udziro au maendreleo mbovu, maendreleo tsi ya shi ɓinadamu au ya udili.

6.- Kanuni ya sita :

Kula mutru ana haki ya mukuɓalio wa utru wahe ha ndzia ya shi mahakama, vhahanu votsi vhutsokao.

7.- Kanuni ya saɓa :

Wanadamu piyawo sawa mbeli na isharia, esa wana haki ɓila tafauti itsokao yotsi hari mwa muhafadhwio wa isharia. Wanadamu piya wana haki ya uka hari mwa hifadhwi ha usawa kinyume na kula uɓanguzi utsoendrao kinyume na Mutekelezeo unu, esa kinyume tsena na kula mutsotseo wa uɓanguzi mauri unu.

8.- Kanuni ya nane :

Kula mutru ana haki ya ukana hadja ya kusudi mbeli na hukuma ya tsiju iliona furswa ya uka kinyume na zitrendrwa zendrao kinyume na zihaki musingi zikao amba zikuɓaliwa na sharia musingi au na isharia wiyo wiyo.

9.- Kanuni ya shendra :

Kavhusi mutru atsoziwawo, au atsoɓaliwawo shivani au atolwe muji ɓila uɗunga ihaki.

10.- Kanuni ya kumi :

Kula mutru ana haki, ha usawa wa kusudi, ya uka amba mataradjio yahe yavhulikiwe ha uãdilifu, ama tsena trengweni, na mahakama ilio huru ɓila mavhendzeleo. Na mahakama yanu yatsorenga ãzima neka ɗe ha zihaki zahe na farudwi zahe, neka ɗe ha haki yalawa na kula tuhuma hari mwa trongo yapatana na mahakama yendrao kinyume na mutru.

11.- Kanuni ya kumi na moja :

(1) Kula mutru atuhumulwa na shitrendrwa ya peu, waye uhasiɓilwa amba karendra trongo pindri kavhwaparhwana dalili ya dhuluma yahe ha haki mbeli na hukuma ya shi trengwe ikao amba kula zana muhimu za umudifaĩ ziyakinishiha.

(2) Kavhusi mutru atsofungwawo ha tasaɓaɓu ya zitrendrwa au trongo zapuzisiwa, zikao amba wakati zaka zafanyishiha kazaka zahasiɓilwa mauri zitrendrwa za peu ulawana na haki ya shi tsiju au ya shi ulemengu. Wajau, mutru katsoremwa shengwe ndziro raha na iyo ikao amba ika itrilwa ndziani wakati shitrendrwa ya peu yafanyishiha.

12.- Kanuni ya kumi na mbili :

Kavhusi mutru atsotundwao ɓila haki hari mwa maesha yahe ya kula suku, au hari mwa udjama wahe, au hari mwa makazi yahe, au tsena hari mwa maɓarua yahe, wala atsokanao madhwara hari mwa usheo wahe, na hari mwa mujilihano wahe. Kula mwanadamu ana haki ya waye ukingiwa na isharia kinyume na utunduzi unu au madhwara yanu.

13.- Kanuni ya kumi na traru :

(1) Kula mutru ana haki ya waye uendra na urudi ha nafasi na utsahua makazi yahe moni na Daula.

(2) Kula mutru ana haki ya ulawa hari mwa kula tsi, ata shingani ɗe itsi yahe, tsena uregea hari mwa itsi yahe.

14.- Kanuni ya kumi na nne :

(1) Mbeli na ĩzara, kula mutru ana haki ya waye uzunguha vhahanu vhwa uɓamia, esa apare faida ya muɓamilio hari mwa tsi yangina.

(2) Ihaki inu kaitsojua yarumilwa hari mwa mukaɓala wa mashitaka yaketsi ha kasidi amba musingi wayo uwashiha ha shitrendrwa ndziro kaɓisa ulawana na

sharia djimla au ha mitsakandro kinyume na makswada na zingidzo za Uvhumoja wa Matwaifa.

15.- Kanuni ya kumi na tsano :

(1) Kula mwanadamu ana haki ya ukana uraĩa.

(2) Kavhusi mutru atsojuao aziviliwe ɓila uãdilifu uraĩa wahe, wala aziviliwe haki ya ugaudza uraĩa wahe.

16.- Kanuni ya kumi na sita :

(1) Ulawa mwaha wa uɓalighi, mutruɓaɓa na mutrumama, wana haki ya ulolana na utsenga udjama ; na zinu, ɓila muzivilio utsokao wotsi wa shi kaɓila, na wa uraĩa au wa idini. Na wawo, haki zawo sawa uvhandre wa indrola, wakati wa indrola, na wakati indrola ifao.

(2) Indrola kaitsojua yafungiha ɓila mukuɓalishio wa kusudi wa ɓiɓi na ɓwana harusi.

(3) Udjama uwo khulika wa shi ɓinadamu esa muhimu wa umudjitamaã, na uwo una haki uhifadhwiwe na udjamaã tsena na iDaula.

17.- Kanuni ya kumi na saɓa :

(1) Kula mutru, ahika weke au ahika na udjamaã, ana haki ya ukana yahe miliki.

(2) Kavhusi mutru atsojuao, ɓila haki, aziviliwe imiliki yahe.

18.- Kanuni ya kumi na nane :

Kula mutru ana haki ya ukana unafasi wa ufikiri, wa ukana hisi, na wa dini; na ihaki inu isutsongesa unafasi wa uɓuzudza dini au iĩtikadi, vhwamoja na unafasi wa uvenua dini yahe au iĩtikadi yahe ahika weke au ha djamaã, ahika trengweni au sirini, na zinu, ha musomo, na swala, na ĩɓada, na mukamilishio wa zimila.

19.- Kanuni ya kumi na shendra :

Kula mwanadamu ana haki ya ukana nafasi ya utekeleza fikira, na utamuka izo atsahao arongoe, iyo ɗe itsongao mutru akane haki asumarusiwe ha siɓaɓu ya mafikira yahe, na haki ya uzunguha, ya upara, na ya utrangaza mahaɓari na mafikira, ha namuna yotsi ya ulagua, ɓila utunduzi wa mipaka.

20.- Kanuni ya shirini :

(1) Kula mutru ana haki ya ukana nafasi ya mungulidzano ha utrulivu na ya mupangio wa shama ya amani.

(2) Kavhusi mutru atsojuao alazimishiwe ake mwana wa shama itsokao yotsi.

21.- Kanuni ya shirini na moja :

(1) Kula mutru ana haki ya urenga fuvu hari mwa mwendreseo wa zitrongo za trengweni za itsi yahe, nahika ha iwaye yahe au ha ndzia ya mawakala watsahulwa ha unafasi.

(2) Kula mutru ana haki ya waye ungia, ha masharutwi ya usawa, hari mwa zihazi za sirikali ya itsi yahe.

(3) Inia ya wanatsi ɗe umusingi wa iezi ya isirikali ; na inia inu ilazimu itekelezewe hari mwa mitsahulio ya haki yalazimu ike hari mwa muda mahususu, ha usawa, ha udjimulifu wa wakazi wa ɓalighi, na iyo, ha mutsahulio wa siri au ha uɗunga maendreleo sawa na zinu zadhukurulwa zitsositehio unafasi wa mutsahulio.

22.- Kanuni ya shirini na mbili :

Kula mutru ana haki, ha ivho alio moni mwa imudjitamaã, ya upara hifadhwi yahusu unono wahe; na musingi wayo ɗe upara mufurahishio wa zihaki za shi ãkiɓa, za shi udjama, na za shi utamaduni zikao amba za muhimu na ihishima yahe, na maendreleo mbeli ha unafasi ya inafusi yahe, na zinu ha tasaɓaɓu ya idjitihadi ya shi tsi, na ya mushirikiano ya shi ulemengu, ulawana na mupangio wa kula tsi, na zirasulumali zazo.

23.- Kanuni ya shirini na traru :

(1) Kula mutru ana haki ya ufanya hazi, na ya mutsahulio ha unafasi ya ihazi yahe, ha mashaurtwi ya shi uãdilifu na ya shi mufurahishio ya hazi, na haki wajau ya muhafadhwio kinyume na mukao-ɓure.

(2) Watru piya wana haki ya upara mushahara sawa ha hazi sawa, ɓila ufanya tafauti itsokao yotsi.

(3) Kula mutru afanyao hazi ana haki ya upara mushahara ya shi uãdilifu na ya shi mufurahishio itsomuruhusuo waye na udjama wahe wakane maesha itsololanao na ihishima ya shi uɓinadamu na mukao

utsotsimidziwao, neka ya muhimu, na kwakula ndzia ya hifadhwi ya shi udjama.

(4) Kula mutru ana haki ya upanga vhwamoja na wanyahe zama za madailiano, na haki ya uka mwanashama hari mwa zama za madailiano ha udafuĩ zitanafu zahe.

24.- Kanuni ya shirini na nne :

Kula mutru ana haki ya uvumuzi na ya malangadzo, na hususwani haki ya mupaka wasitahiki wapatana na nyakati za hazi, na haki ya uvumuzi wa muda ulivishihao.

25.- Kanuni ya shirini na tsano :

(1) Kula mutru ana haki ya uẽshi ha daradja kiasi ya ukingia unono wahe, masterehi yahe, na ukingia wajau za udjama wahe, hususwani yapatana na maɗyo, mupindrio, makazi, dzihiro la shi unono, na yapatana na ziidara muhimu za shi udjama; tsena kula mutru ana haki apare usalama neka a hari mwa uɓure, uwaɗe, ushirewe, ufiliwa na mutrumme au mutrumshe, uɗuhazi au hari mwa mikaɓala yangina ikao amba mutru

avungushiwa na zombo za uẽshi ulawana na trongo zikao amba kazalekeana na uvhendza yahe.

(2) Djumba la mudzalisio (la udzazi) na la unatsa wana haki wapare musada na mushangirio mahususu. Wanatsa piya, ra wana halali ata wa zina, wana haki ya upara muhafadhwio sawa-sawa wa shi udjama.

26.- Kanuni ya shirini na sita :

(1) Kula mutru ana haki hari mwa msomo. Na msomo unu ulazimu uke ɓure, ha ushashi iyo yapatana na musomo wa mwandro na musomo musingi. Na musomo wa mwandro uwo farudhwi. Misomo ya fani na ya muhono wa hazi ilazimu ieneye; na muɗungio wa misomo ya uju ulazimu uɓulwe ha watru piya ha usawa kaɓisa ulawana na iyo yawasitahiki.

(2) Msomo ulazimu ukusudie mukayo-fetre kaɓisa wa utru wa uɓinadamu, ukusudie wajau mutrilio-nguvu wa masitaha ya zihaki za Mwanadamu (haki-l-adami) na ya zinafasi musingi. Na musomo unu ulazimu uke mwafaka na uelevu, na muswamaha, na uwandzani ɓaina ya matwaifa yotsi, na zikao zotsi za kaɓila au za dini,

vhwamoja na mwendreleo mbeli wa zitrendrwa za Uvhumoja wa Matwaifa ha mukingio wa amani.

(3) Wadzaɗe wana haki watsahue namuna ya malezi ya uvha wana wawo, ha ukidza mbeli zizo zilio muhimu.

27.- Kanuni ya shirini na saɓa :

(1) Kula mutru ana haki arenge fuvu ha unafasi hari mwa maesha ya shi utamaduni ya udjamaã, arenge ɓastwi na ziswanaã, arenge fuvu hari mwa maendreleo ya shi sayãsi, na zindjema zitsolawanao na wizo.

(2) Kula mutru ana haki ya uhafadhwi zifaida za shi ãkili na za zombo zitsolawanao na mavuna yatsokao yotsi nahika ya shi sayãsi, au ya shi adabi, au tsena ya shi fani yalio amba waye ɗe mutrungizi.

28.- Kanuni ya shirini na nane :

Kula mutru ana haki ya ufanya namna ata vhuɓuhe maendreleo yatsotawalao, hari mwa uvhandre wa shi udjama, na uvhandre wa shi ulemengu, ile zihaki na zinafasi zavumbulwa hari mwa Mutekelezeo unu zishindre zipare ɓandza.

29.- Kanuni ya shirini na shendra :

(1) Mwanadamu ana ziwadjiɓu mbeli na imudjitamaã ikao amba mwendreleo mbeli wa uutru wahe tu, ha unafasi, tsena yatsimu, isumukinishiha.

(2) Ha umurumilio wa zihaki zahe, na ha umurengeo ɓastwi wa zinafasi zahe, kula mutru kalazimishiwa nahika tsi ɗe mipaka zahetsiwa na isharia tu ha utsaha muhakinishio wa muekeleo na mastaha ya zihaki na zinafasi za mutru, na ha utsaha mufurahishio ha haki wa mataradjio ya shi ãkili, na ya shi trengwe, na masterehi djumla hari mwa imudjitamaã ya shi unafasia.

(3) Zihaki zinu na zinafasi zinu, ãla-kulli-hali, kazitsojua zarumishiha kinyume na zimakswada na zisharutwi za Uvhumoja wa Matwaifa.

30. - Kanuni ya thalathini:

Kavhusi ata tartiɓu moja ya Mutekelezeo unu itsojuao ifasiriwe uvandre wa Daula, shikao, au mwanadamu, mauri idzitria hari mwa haki itsokao yotsi ya udzivha ha hazi au ya ufanya shitendrwa ikao amba makswada yayo ɗe ukomoa zihaki na zinafasi zadhukurulwa moni vhanu.

* * *